

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİNDE YER ALAN TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

The Study of The Treatment Methods in Evliya Çelebi's
Seyahatname(Travelbook) in Terms of Folk Culture

Zekiye ÇAĞIMLAR *

Öz: Asıl adı Derviş Mehmed Zillî olan Evliya Çelebi 25 Mart 1611'de İstanbul Unkapanı'da doğmuştur. Evliya Çelebi Seyahatname'nin girişinde seyahate duyduğu ilgiyi anlatırken bir gece rüyasında Peygamberimiz Hazreti Muhammed'i gördüğünü, ondan "şefaata ya Resulallah" diyerek şefaata isteyecek yerde, şaşırıp "seyahat ya Resulallah" dediğini, bunun üzerine Peygamberimiz'in ona gönlünün uyarınca gezme, uzak ülkeleri görme imkânı verdiğini yazar. Evliya Çelebi bu rüya üzerine 1635'te, önce İstanbul'u dolaşmaya, gördüklerini, duyduklarını yazmaya başlamış, sonra da 50 yıla yakın süre üç kıtada binlerce kilometre dolaşmış, gezdiği gördüğü yerleri anlatmıştır. Anadolu dışında Mekke'den Kahire'ye, İsfahan'dan Viyana'ya kadar değişik ülkeleri de gezmiş, buralarda gördüklerini de 10 ciltlik eserine aktarmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde sadece şehirler, binalar, tarihi eserler yer almaz. Eserde gezilen yerler, insanın yaşam özellikleri, dili, geleneği, kültürü, inançları ve uygulamaları ile verilir. Bu nedenle Seyahatname sadece gezi yazısı değil aynı zamanda tarih, sosyoloji 17. yüzyıl yaşamını pek çok yönden ele alması nedeni ile sosyal alan araştırmalarının kaynak kitabı niteliğindedir. Biz de bu çalışmamızda, Seyahatnamede gezilen yerler anlatılırken, o yörede uygulanan sağlık ile ilgili tedavi yöntemlerinin halk kültürü açısından incelemesini yapacağız. Bu inceleme eserin yazıldığı dönem itibarı ile değerlendirilip, günümüzdeki uygulamalar ile mukayese edilecektir.

Anahtar kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Halk Kültürü

Makale Gönderim:
09.10.2017

Kabul Tarihi:
14.10.2017

Abstract: Mehmet Zilli whose real name is Evliya Çelebi was born in İstanbul, Unkapanı in the 25th of March in 1611. Evliya Çelebi, at the

** Yard. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Adana, czekiye@cu.edu.tr

beginning of the 'Seyhatname', while explaining the interest of his love towards travelling, he explained that he saw Hz Muhammed in his dream and instead of asking for 'Şefaati ya Resulallah' from him, he asked for 'Seyhat ya Resulallah'. So, Hz Muhammed gave him the opportunity to travel and see other countries as he wanted. After this dream, Evliya Çelebi, in 1635, he started to wander Istanbul and wrote down what he saw and heard, then travelled through thousands of kilometres in three continents for almost 50 years and explained what he saw. Apart from Anatolia, from Mekke to Kahire, from Isfaha to Viyana, he travelled different countries and he transformed what he saw in his book. In Seyhatname of Evliya Çelebi, there are not only cities, buildings and historical works but also sightseeings, life qualifications of the people and language, traditions, beliefs and applications of the people. So seyhatname is not only a writing about travelling but it is also history, sociology in short resource book for the social sciences because it holds lots of fields in it..In Seyhatname of Evliya Çelebi, there are not only cities, buildings and historical works but also sightseeings, life qualifications of the people and language, traditions, beliefs and applications of the people. So seyhatname is not only a writing about travelling but it is also history, sociology in short resource book for the social sciences because it holds lots of fields in it..In this research we will search the ways of cure related to health in some places mentioned in Seyhatname. This research will be evaluated in the conditions of the time and the applications will be compared to now.

Keywords: Evliya Çelebi, Seyhatname(Travelbook), Folk Culture

GİRİŞ

Hayatı hakkında bilinenler seyahat hatıralarını topladığı 10 ciltlik eserine dayanır. Gerçek adı tam olarak belli olmamakla birlikte, Evliya Çelebi ismi büyük olasılıkla lakabından gelmektedir. Bu lakap da hocası İmam Evliya Mehmed Efendi'den alınmış olmalıdır. Eserlerindeki bilgiye göre 10. Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul'da Unkapanı'nda doğmuştur. Babası Saray-ı Amire Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zilli Efendi'dir. Evliyâ Çelebi Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde 7 yıl, devamında da Enderunda eğitimini sürdürmüştür. Müzik başta olmak üzere hat, nahiv(dilbilgisi) ve tecvid(Kur'an okuma usulü ve ilmi) gibi konularda aldığı derslerle iyi bir eğitim görmüştür. Neşeli, nüktedan, insanlarla iyi anlaşılan, iyi cirit oynayıp, iyi ata binen Çelebi, Seyahatname'de kendinden bahsettiği kadarıyla orta boylu, zayıf biridir

Geniş bir hayal dünyasına sahip Çelebi, babasının ve babasının dostlarının anlattığı seyahat maceralarından oldukça etkilenmiştir. Kendisi eserinde seyahatlerinin nedenini, 1040 Muharreminin aşure gecesini (19 Ağustos 1630) gördüğü rüyaya bağlamaktadır. Bu anlatıma göre, İstanbul'da Yemiş İskelesi yakınlarındaki Ahî Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir cemaatle birlikte görür, heyecana kapılıp Resûl-i Ekrem'in elini öperken, "Şefaati yâ Resûlallah" diyecek yerde, "Seyahat yâ Resûlallah"der. Hz. Peygamber tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti ona müjdelere. Önce İstanbul'u semt semt gezer, 1640 yılında da İstanbul dışına ilk kez çıkarak Bursa'ya gider. Bursa dönüşünde babası ona seyahat izni verdiği gibi, gittiği yerleri anlatan bir de seyahatname yazmasını tavsiye eder. Böylece Evliyâ Çelebi'nin aileden de izin çıkan seyahatleri başlamış olur

Coğu zaman devletten görev alarak, bazı zamanlar da İstanbul dışına tayin edilmiş bir devlet erkânının hizmetine girerek Osmanlı coğrafyasını il il, köy köy gezmiştir. Ayrıca, günümüzde yurt dışı dediğimiz Suriye, Irak, İran, Mısır, Hicaz, Girit, Macaristan, Moldavya, Avusturya, Almanya, Hollanda, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Kafkasya gibi ülkelere de seyahatler yaparak, gördüğü yerleri eserinde coğrafi özellikleri, kültürel yapısı, geleneksel özellikleri, günlük yaşamı, maddi ve manevi değerleri ile kimi zaman abartarak dile getirmiştir. Evliya Çelebi en son seyahatine çıkışını da rüyaya bağlar. 1671'de babasının kabrini ziyaret ettiği gece rüyasında hocası Evliya Mehmed Efendi'yi görür. Hocası ona Hac'ca gitmesini öğütler ve Çelebi böylece Hac'ca gitmek için 3 arkadaşı ve 8 kölesi ile yola çıkar. Batı ve Güney Anadolu'da pek çok yeri de gezerek Hac' ziyaretini gerçekleştirir. Buradan da Mısır'a geçer. Mısır'da kaldığı dönemde Sudan, Habeşistan da dâhil bölgeyi tümünden gezmiştir. Eserine bakıldığında, Mısır'da 10 yıldan fazla kaldığı sanılmaktadır. Seyahatname'nin 10. Cildi Mısır'da yazılmıştır ve Seyahatname 10. Cilt'te birden bitmektedir. Bu nedenle ölüm tarihi için kimi araştırmacılar bu bitişten yola çıkarak 1682 demektedir. Kimi araştırmacılar da II. Viyana Kuşatması'nı idrak ettiğini, bu nedenle de Mısır'dan İstanbul'a gelip çok uzun yaşayamadan 1684'te vefat ettiğini söylemektedirler. Hayatında hiç evlenmemiş olan

Evliya Çelebi'nin kısırlık illetinden dolayı çocuğu da olmamıştır. Son çalışmalara göre Seyahatname'nin asıl nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (İslam Ansiklopedisi C11,1995:529-533);İslam Ansiklopedisi C4,1988:400-412).

Evliya Çelebi Seyahatname'sini, gezdiği yerleri geçmişten günümüze edinebildiği bilgiler doğrultusunda kaleme almıştır. Bu nedenle de Seyahatname tarih, coğrafya, dil, edebiyat, halk bilim gibi o döneme ait merak edilen sosyal, kültürel pek çok konuya bilgi kaynaklığı yapmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Seyahatname'yi Anadolu'daki tedavi yerleri ve yöntemleri olarak, aslında sağlık konusunu merkeze alarak hazırladık. Çalışmanın sonucunda da,

1. Şehirlerin Hava ve Sularının Beden Üzerindeki Etkisi
2. Ilıcaların Tanıtımı, Ilıcaldan Yararlanma Biçimleri ve Hangi Hastalıkların Tedavisinde Kullanıldıkları
3. Bitkiler, Hayvanlar, Toprak ve İçme (Müşil) Suları
4. Usta Cerrahlar ve Ünlü Hekimler
5. Türbeler
6. Bîmârhaneler ve Buralardaki Tedavi Yöntemleri

Şeklinde 6 başlık belirledik. Çalışma bu başlıklar altında ele alınmıştır. Yerlerin anlatımında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni yayına hazırlayan Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'nın anlatımı esas alınmıştır. Başlıklar altındaki bölümler, adı geçen yazarların eserlerindeki şekliyle yazılmıştır.

Şehirlerin Hava ve Sularının Beden Üzerindeki Etkisi:

Bursa'nın havası ve suyu: Bursa'da yer yer kale içinde servi ve ceviz ağaçları ile üzüm asmaları vardır. Havası ve suyu tatlı, yüksek bir yer olduğundan kale halkı sağlıklıdır. Zira bu şehir, Fıedat sahrasında acaip ihtişamlı bir şekilde bellidir ki seyrettiğimiz büyük şehirlerin hiç birine benzerliği yoktur, üzerinde ışık dalgaları rûhaniyetli büyük eski bir şehirdir. Zira burada olan büyük ermişler, tefsirciler, hadis bilginleri, edebiyatçılar ve yazarlar başka diyarlarda yoktur, ancak cennet benzeri Bağdad'da ola. Bu şehrin güney tarafında Ruhban Dağı'nda hayat suyu kaynakları bulunduğundan o yüksek dağdan, 1.060 adet isim ve şekilleriyle bilinen hayat suyu, akarsular akarak yukarıda sayılan evlere ve saraylara kerhiz ve kanallarla evden eve akıp bütün yapıları sulayan pınar suları çağlayan bir şehirdir. Geniş vilayeti bakımlı, bağ ve bostanları meşhur, ebedi sürecek olan cennet benzeri yerdir. Ama ne şerefesinde biriken yağmur suları bu anılan şadırvan kadehine toplanıp bütün kuşlar o rahmet suyunda içip susuzluklarını giderirler (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:10-14).

Bursa'da, hepsi 2060 can bağışlayan çeşmelerdir. Gerçi bu büyük şehir çeşmeye

muhtaç değildir ama gelen gidenler ve memleketinden ayrı garip susamışlar için hayır sahipleri 2060 adet çeşme yapmışlar ki her biri hayat suyundan nişan verir... Bütün suların kaynağı 17 gözdür...Kısacası 17 adet büyük kaynaklar vardı ki Temmuz ayında bunların birine insanoğlu elini sokup üç taş çıkarmaya gücü yetmez. Tâ bu derece soğuk sulardır... Ama ağız tadı olan ve zevk sahibi kimseler anılan on yedi kaynaktan ve nice yüz temiz çeşmelerden su getirip içip safa ederler. Kısacası Bursa demek, sudan ibaret bir sözdür (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:21-22).

Hayat suyu sebili ise, hepsi altı yüzdür. Bu şehir sebilhaneye muhtaç değildir ama Osmanoğlu devletinin kemalinden eski padişahlar, seçkinler ve ileri gelenler sebilhaneler yapıp yaz aylarında bütün susamışlara Ruhban Dağı'nın billur gibi buzundan kar parçalı hayat suları dağıtıp canlara sebilhaneçiler için "Rableri de onlara gayet temiz bir şarab içirmiştir" ayetini okurlar (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:22).

Bursa dördüncü iklimdendir. Havasının ve suyunun tatlılığından halkının yüzlerinin renkleri kırmızımsıdır. Güzel kadın ve sevimli erkekleri gayet çoktur ki, seçkin ve gönül alan gençlerine şairler övgüler dizip şehrengizler etmişlerdir. Kadınları gayet güzel, nazik endamlı olup kelimeleri ölçülü, dişleri inci tanesi gibi, misk kokulu saç örgülerini büklüm büklüm ve dalga dalgadır. Bu diyar kadınlarına mahsus değildir ancak Bursa'ya mahsustur. Erkekleri o kadar yaşarlar ve yaşlanırlar ki kuvveti gitmiş ve işi bitmiş, sohbetten ve münasebetten tamamen kalmış adamlar olur (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:37-38).

Sabanca Gölü'nün suyu: Bütün halkı bu gölün suyundan içtiklerinden yüzlerinin renkleri kızılımsıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:200).

Bayburt'un havası ve suyu: Beşinci iklimin ortasında olduğundan suyu ve havasının tatlılığından yer yer güzelleri de övülmüştür. Yaşlı erkek sınıfının yaşları yüz elli seneye ulaşır. Çok yaşlanmış ihtiyarları elif boyları çöngelip yaşları ve ömürleri uzun olduğundan dişleri azdır. Ama kadınları açık dilli, güzel konuşan, iffetli ve edepli kadınlardır. Zira Erzurum ikliminde olduğundan havası yaylaktır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:402).

İznik Gölü: Kalenin batı tarafında çevresi 60 mil büyük bir göldür. Suyunda şehir halkının bütün kadınları gölün kenarında çamaşır yıkarlar. Esvapları sabunsuz öyle beyaz olur ki sanki pamuk gülü gibi olur. Bu gölde 7 gün bir atı yıkasalar ve suyundan içerseler etlenip şişmanlayıp daha güzel olur. Kadın kısmı içse küsamı yani masdarı etli ve büyük olur. Erkekler içse vecd-i halet-i merdanı merdane-var tavakana bile doğdu biraderi uzun tırnak olur. Yani kırmızı parmak kardeş ejderha gibi olup soludukça büyük olur (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:74).

Konya'nın havası ve suyu: Suyunun ve havasının tatlılığından bütün halkı sağlam yapılı, rahatına düşkün, buğday tenli, sağlam bünyeli adamları olur. O kadar yaşlanır ve yaşarlar ki kuvvetleri gitmiş, heyeti yitmiş, ömrü yüz yetmiş yetmiş ve sohbetten ve oynaşmaktan kalmış olurlar (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:22).

İlıcaların Tanıtımı, İlıcalardan Yararlanma Biçimleri ve Hangi Hastalıkların Tedavisinde Kullanıldıkları:

Bursa ılıcalarının anlatılması: Anadolu'da ılıca-ılığın derler (Dankoff,2008:128). Arabistan'da humma derler, Rum'da kaynarca derler, Bursa'da kaplıca derler, Moğolca'da kenese derler, Rumeli'nde bana derler. Nice diyarlarda vardır.

Allah'ın işi bir tatlı su kükürt madenine uğrasa hâkimlerin sözüne göre o su ateşte kaynar gibi kaynayıp Allah saklasın pişirip helâk eder. Ama bu sıcak sulara, soğuk sular karıştırılarak içse o kadar faydalıdır. Eski bilgeler ve hekimler yetmiş özelliğini yazmışlar. Bursa'da nice yüz ılıca kaynakları vardır, kefere zamanındaki insanlar bu kaplıcaların özelliklerini bilmediklerinden üzerlerine bir yapı yapmamışlar.

Eski Kaplıca, Gazi Hudavendigâr'ın yapısıdır. Büyük bir kubbenin ortasında İmam Züfer görüşü üzere büyük bir havuzu var ki ona ondur. Dört tarafında Hanefî kurnaları ve iki adet halvetleri vardı. İnsan girdiğinde yeniden hayat bulur, insanoğlunun vücudu kulak memesi gibi yumuşak olup teninden insan eli sabunda kayar gibi kayar. Ancak suyu gayet sıcak ve hararetili yaratılmıştır. Kullanmadan önce soğuk su karıştırırlar, gayet faydalı kaplıcadır. İçenin sıkıntısı, zahir hastalığını ve yürek oynamasını giderir.

Ancak bu ılıcaya girmenin ilk şartlarını bilerek giren şifâ bulur, bilmeyip girenler zâtülcenb (akciğer iltihabı) hastalığına tutulup bir gün ansızın Tanrı müsâfirî deyip mezarlığa ve suskunlar vadisine korlar.

Kaydı şart odur ki ilk başta havuz kenarına varıp pâk abdest alıp abdestten sonra başını bir hayli sıcak suyla yıkaya daha sonra vücuduna döküp vücudunu haberdar edip ondan sonra ayaklarını havuz içine sokup bütün vücuduyla havuza girip safâ ede. Ancak çok durmayıp dışarı camekâna çıkıp çıplak durmaya. Zira havuzda eprmiş (yumuşamış) vücut dışarı soğukta çeşitli hastalıklara yakalanabilir. Hemen aceleyle örtünüp biraz dinlenmeli, yararlı olan terler dışarıda çıkıp peştamal ve havlı silecekleri tere bulaşır ki onlara çıkar. Daha sonra elbiselerini giyerek yeniden hayat bulur. Böylece etmeyen can, canından bıkip halka karşı gönül kırıcı olur. Gayet sakınmak lâzımdır. Ne kadar yararlı ise pes o kadar zararlıdır. Bursa kaplıcalarının en faydalısı bu Hudavendigâr ılıcasıdır. Ve dışarı camekânı eski tarz olduğundan soğuk değildir.

Çekirge Sultan Kaplıcasının Özellikleri ise, bu da büyük bir evliyâullah nazargâhıdır. Yapısı derli topludur ancak suyu uyuz hastalığına ve cüzam illetine yararlıdır. Suyundan kırk gün içen cüzamlı kırk yıllık cüzamdan Allah'ın izniyle kurtulur, saç sakal ve kılları eskisi gibi yerine gelip nefesi Davudî bülend nefes olup nefis sahibi de olup çoluk çocuğa karışa. Zira cüzam ve miskinın kaşı ve kirpiği dökülüp nefesi ve nefsi bozulur. Allah saklasın bulaşıcı hastalıktır ki arslandan kaçır gibi kaçmak gerek demişler. Onun için bütün Anadolu topraklarında miskinler mahallesi şehirlerin dışında kurulmuş başka semttir.

Kükürtlü Kaplıca, bir ufak tefek binalı ılıcadır, ama gayet sıcaktır ve çok kükürtlüdür. Fakat faydası o derecedir ki bir insan Banaz ve Honaz kasabası halkı gibi giciyik yahut kızıl uyuz olsa, bu kükürtlü ılıcasında başka dellâklar vardır, uyuz hallerini çok çok iyi bilip uyuzluktan haberdar olmuşlardır. Onlar uyuz olan adamlara pâk keseler sürüp kükürtlü halvetine girip yarım saat tahammül edene aşk olsun. Dışarı çıkıp bir eski gömlek giyip bir gün gecede tâ ki acaplıklar görüp Hudâ'nın işini müşahede ede. Bütün vücudunun derisi kara kara soğan zarı gibi soyulup, vücudu inci tanesini dönüp gümüş tenli ve düzgün bedenli olur. Kükürtlü kaplıcası bu derece faydalıdır. Suyunu her zaman içse de yararlıdır.

Sözün kısası, bu Eski Kaplıca kasabasında 300 kadar bağ ve bahçeli evler vardır. Her birinde birer çeşit kaynar ılıcalar vardır, kimi erkekler için ve kimi kadınlar için, kimi çocuklar için, kimi gençler için, kimi yaşlı erkek ve kadınlar için, her birinde birer çeşit büyük faydalar olduğunu Bursa halkı bildiklerinden çoluk çocukları ve aileleriyle bu Eski Kaplıca kasabasına gelip beşer onar gün tanıdıklarının hanelerinde kalırlar, çoluk çocuklarıyla türlü türlü ılıcalara girip can sohbet ederler. Erbâbına bellidir ki bu kadar kaplıcalar vardır, Cenâb-ı Bâri her birinde birer özellik yaratmıştır.

Yeni Kaplıca'nın içerisinde büyük havuz üzerinde büyük bir kubbesi var ki bazı hendese ilmi sahipleri yüz arşın yuvarlak yapı nurlu bir kubbedir, der, tamamı altı yüz adet billur, nefes ve moran camı ile süslenmiş gök bir kubbenin üzeri baştan başa lacivert renkli kurşun ile kaplıdır. Havuzu, firdolayı ona on büyük bir ada şeklinde geniş bir havuzdur ki sanki bir göldür. Dört tarafından altışar basamak mermer merdivenler ile inilir. Bu havuzun dört tarafında ham mermerden ejder ve arslan heykelleri heykelticilerinin ağızlarından sıcak su havuz içine akmadadır. Ve sovuklık dedikleri mahalde bir şadırvanı var ki fişkırın suları kubbeye çıkar. Bu havuzun dört tarafında sekiz adet kubbeler üzerinde büyük kubbe oturtulmuştur. Her kemer altında birer Hanefi kurnaları vardır. Onlarda yıkanan insanlar havuz içinde yüzmekte olan insanları seyrederek, bir seyirlik yerdir. Bu aydınlık hamamın bütün döşemesi renk renk mermerlerdir ki sanki kuyumcu elinden çıkmış minadır. İki halveti var, sağ tarafındaki halvette bir küçük havuz var, suyu gayet sıcaktır. Ancak yakınında soğuk su vardır. Sıcak su ile soğuk suyu birbirleriyle karıştırırlar, ikisinin karışımından ılık su meydana gelir. Gerçi bu sıcak suyun yararları meşhur değildir ama rahatlatıcı gönül açan ve aydınlık yapı ibret verici bir hamamdır.

Bu ılıcalarda herkes dilberleriyle sine sineye kucak kucağa gitmek taze çağlıktır ve ayıp yağılık değildir. Âşık ve mâşuka sürer, sevinç ve şenlik sağlıktır. Özellikle sonbaharda bütün âşıklar saf saf ve sıra sıra olup karanlık gecelerde bu kaplıcaları türlü türlü kandiller ve fanuslar ile aydınlatıp herkes yaranlarıyla havuz içine girip kimi tavus kanadı ve kimi güvercin taklası atıp kimi dalgıç gibi dalıp bir dilberin huzuruna çıkıp selam verir. Bursalıya mahsus tuhaf hünerler vardır. Ama bu kaplıcalara çok giren Bursa gençlerine şaka yollu "Çekme su kaçırırısın" diye latife ederler.

Bu şehrin suyu bol olduğundan ev hamamları da gayet çoktur. Hepsini üç bindir.

Bir kaçını ev sahipleri kâr etmek için herkese açık hamamlar haline getirip dışarıdan yeni kapılar açmışlardır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:22-24).

Kaynarca Kaplıcası'nın Özellikleri: Bu da yararlı ılıca (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:26).

Bolu İlcası: Bu şehrin güney tarafı dışında bağlar içinde yarım saat uzaklıkta bir yerde ufak tefek eskiden yapılmış bir ılıcası vardır. Suyunun sıcaklığı çok yüksektir. Ancak uyuz hastalığına çok yararlıdır. Suyundan içenin midasını iyileştirip vücudunu pamuk gibi yapar. Nice yararları görülmüş bir ılıca. Şehrin küçüğü ve büyüğü araba araba bu ılıcaya gidip zinde vücuda sahip olurlar. Herkesçe meşhur tabii ılıca (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:204).

Niksar İlcası: Şehrin kible yönünde ve dışında haylice uzak yerde bağlar kenarında ufak tefek binalı bir ılıca ama suyu gayet faydalıdır.... İnsanın vücudunda suyu yağ gibi kayar. Cüzama, berasa, nikrise ve uyuza yararlı olduğundan dört taraftaki bölgelerden her sene temmuz ayında nice bin araba hastalıklı insanlar gelip bir ay dururlar ve suyundan içip sağlıklarına kavuşarak herkes vatanlarına giderler. Ünlü bir ılıca (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:225).

Erzurum İlcası: Erzurum kazasının batı tarafında görülmeye değer bir ılıca. Ancak her sene elbette birer adam boğulur ama gayet faydalıdır. Suyu gayetle sıcaktır ancak soğuk su karıştırılınca ılık olur. Uyuza gayet yararlıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:232).

Ilca Köyü Menzili İlcası: Erzurum sahrasının batı tarafı sonunda tatlı bir ılıca ki Akçakoyunlu padişahlarının hayrat u hasenatlarıdır. Üzeri yüksek kubbeler ile örtülü ona on büyük bir havuzu var, içi beyaz kumdur, taşlar döşenmiştir. Suyunun sıcaklığı aşırı derecede değildir, biraz ılıktır. Suyunun kokusu diğer kaplıcaların kokusu gibidir. Uyuza ve leke hastalığına yararlı olup nice çeşitli hastalıkları giderir (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:447).

Ladik İlcaları: Bu Ladik'e bir buçuk saat uzak, batı tarafında Hallez adında bir köydür. Yüksek bir tepe üzerinde, bahçeli ve bir camili, bakımlı Müslüman köyüdür. Altından küçük bir nehir akar, bu nehrin kenarında Hallez ılıcası vardır. Kubbeler ile kapatılmıştır. Ve ünü yaygındır. Kiraz mevsiminde bütün köylerden araba araba ve at, katır ve eşeğe binmiş binlerce adam gelerek bu ılıcada çimip uyuzdan ve beratsan (leke hastalığı) Allah'ın izniyle şifa bulur. Ladik'in diğer ılıcası Ladik'in batı tarafında üç saat uzak Kavza (Havza) kazasında Kavza ılıcasıdır. Ancak bu Ladik kavzası kadar faydalı ılıca görmedim. Ölü girse yeniden hayat bulur. Suyu o kadar sıcak değildir. Dört tarafında beyaz mermerden yapılmış arslan ağızlarından sıcak su akıp büyük havuza karışır. Bir de küçük havuzu vardır, suyu son derece sıcak olduğundan insan girmeye tahammül edemez. Kiraz mevsiminde buraya da nice bin adam gelip çimerler, istirahat edip şifa bulurlar. Bu ılıcada Kız Gözü adıyla meşhur beyaz bir mermerden bir hayat suyu, buz parçası gibi soğuk su akar ki içen canlar yeniden hayat bulur (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:473-474).

Eskişehir Ilıcısı: Şehrin kuzey tarafı dışında bağlar içinde kârgir kubbeler ile yapılmış bir tatlı kaplıcadır ki ona, on büyük havuzu sıcak su ile dolu bir ılıcadır. Ama suyu gayet sıcaklık üzere yaratıldığından sıcak suya soğuk su karıştırılarak ılık hale getirilir. Gayet yararlıdır. Parmakta yüzük türü saf gümüşleri sarı renge çevirir. Bu güzel suyu içen sarılık hastalığından, uyuz ve cüzamdan kurtulur, herkesçe beğenilen bir ılıcadır. Ancak Bursa kaplıcaları gibi donanımlı büyük yapı değildir (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:50).

İlgın Ilıcısı: İlgın şehrinin dışında batısında ve bayır dibinde sıcak bir pınardır. Sultan Alâeddin nikris(gut) hastalığına yakalanıp bu ılıcada iyileştiği için bu sıcak kaynak üzerine derli toplu bir kubbe, camekan ve büyük bir havuz yapmıştır. İki yerden mermer arslan başı şeklinden sıcak sular havuza akar. Gayet ılıktır. Bazı kimseler testiler içinde soğutup içerler. Gayet tatlı ve yumuşaktır. Cüzam, felç, baras (leke hastalığı), hafakan (kalp çarpıntısı), ve zatilcenbe (akciğer iltihabı), Tanrının emriyle gayet yararlıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:20).

Çiftahan Ilıcısı: Kârgir bina küçük bir kubbe ile yararlı bir kaplıcadır, suyu ılıktır. Bütün halkı bu ılıcada çimip ebedi hayat bulur (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:50).

Bitkiler, Hayvanlar, Toprak ve İçme Suları:

Bursa'da bulunan ab-ı zülâl kurdunun yararları: Âb-ı Zülâl başında Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle yaratıldığından beri üzerinde kar olan dağdır. Âb-ı Zülâl kurdu da dut yaprağı tırtılı gibi kırk ayaklı ve sırtında kırk siyah küçük küçük bakır gibi benli ve iki kızıl renkli mina gözlü bir hayvandır ama Allah'ın hikmeti yine bütün vücudu buzdur ve ağzı vardır ama dudakları yoktur. Hemen ağzı sülük ağzı gibi bellidir. Ve arkası yine sülük gibi bölük bölük ve yiv yivdir. Tanrı'nın emri içi palude cüllâbı ile doludur. Cüssesi Langa bostanının tohumluk hıyarı kadar olur. Daha büyük ve daha küçük de olup eski kar içinde yerleşip çoğalır ve bir tür yaratıktır. Faydasına gelince, bir adam birleşmeden ve bir hatun çocuktan kalsa âb-ı zülâl yeseler Allah'ın izniyle çocuk hâsil edeler. Birleşmeye kuvvet verir, gayet güçlendiricidir ve görme kuvvetini artırır. Sözü'n kısıyası bütün hastalıkları defedip o adam anadan doğmuş gibi olur. Ama bu zülâlin bulunması çok zordur. Fakat Elburz dağlarında köpek kadar olur derler. Ve açıkta dört ayakları olup yine kar içinde yaşar, dışarı çıkıp bir an nefes alıp yine kar içine gider derler "Sorumluluk anlatana aittir" hakir, görmedim (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:35-36).

Trabzon'un balıklarının yararları: Evvela hepsinden levrek balığı ve kefal balığı gayet kalaklı (burunlu) balıktır. Kalkan balığının kalağı yoktur ama ah canım kalkan balığı gayet lezzetlidir. Kadınlar yeseler elbette hamile kalırlar. Adem Peygamber devrinden beri faydası tecrübe olunmaktadır. Hamsi, yararı o derecedir ki yedi gün bir adam yese her gece ehline varıp yedişer kere kendi balığın ehline yedire, gayet güçlendirici ve hazmı kolaydır. Ve özelliği ve şifası odur ki ağır hastalığına tutulan adam yese Allah'ın emriyle şifa bulur. Zeytinyağını döküp orta hararetili ateşte bir saat pişince

sanki nur olup yiyen nur dolu nur olur. Bu şekilde pişirilip yenirse görme kuvvetine ve mideye yararlıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:112-113).

İznik Gölü’ndeki balık: Bu göl içinde bir çeşit pullu balık olur, gayet lezzetlidir ama tepesinde iki sivri kemiği olur. Onu kırıp daha sonra balığı pişirip yerler. Gayet güçlendiricidir ve birleşmeye gayet takviye verir (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:74).

İstanbul Kâğıthane Mesiresi’ndeki otun yararları: Kâğıthane Mesiresi adlı yerde bir tür eğir kökü biter ki Azak eğirinden, Girit şehri ve Kaniye Kalesi körfesi eğirinden faydalı bir eğirdir. Yiyeni bin kere geçirir, acayip özelliği vardır ama nadirdir. Çoğunlukla su kaplumbağası o eğiri yiyip besili olurlar. Galata’dan Frenkler gelip anılan kaplumbağaları avlayıp çeşitli hastalıklara ilaç olması için yerler. Gerçekten bin kere yararı görülmüştür ki bütün zamanlarda o kaplumbağaların yiyecekleri eğir köküdür (Hz.Kahraman-Dağlı,2011:38).

Gebze Dil İskelesi içme (müshil) suyu: Gebze Dil İskelesi, her sene temmuz ayında yani kiraz mevsiminde bütün İstanbul’dan ve diğer bölgelerden binlerce insan gelip burada toplanırlar. Çadırlarını kurduktan sonra saz, söz meclisleri tertip ederler, eğlenirler ve içerler. Dert sahibi olup da hasta edici ve sağlığı bozucu rahatsızlıklara yakalanmış olanlar, burada üç gün üç gece bu içme suyundan içince Allahu Taala’nın emriyle ve izniyle kusmaya başlayıp sarı sarı ve yeşil yeşil safra, sevda (kara safra), balgam ve diğer usareler çıkarır ki pis ve kötü kokusundan dolayı insan ölüm mertebesine varır. Bazı insanların da alt tarafından safra, sevda, usareler, kara balgam, namazbur (abdestbozan), okran ve sıranca isimli çeşitli hastalıkların sebebi olan şeyler çıkarır ki insan yeniden hayat bulur. Bazı insanlardan benzemek gibi olmasın, tespih gibi dizilmiş şeyler çıkıp kırkar ellişer boğum bağırsak gibi çıkılar çıkar bunları çalılara sererler gelip gidenler bakıp seyreder. Acep hikmettir ki bazı çıkıları yarıncı içinden nice yüz siyah başlı kurtlar ve kelebek gibi rahatsız edici haşeratlar çıkar.

Bu su nasıl içilmelidir, öncelikle üç gün asla tuzlu ve canlı kısmı yiyecekler (hayvansal gıda) yemeyip perhiz edilmelidir. Dördüncü günün sabahı ve akşamında birer fincan su içilmelidir. Ancak kişi kendini sıcak tutmalıdır. Üç gün bu hal ile vücudunu haberdar edip muğlab içmiş gibi olur. Bundan sonra üç gün dahi üç sefer daha bu sudan içilmeli ve tuzsuz piliç maslukası suyu içilmelidir. Tamam on beş amel ettikten alttan ve üstten faydaları görüldükten sonra limon sulu ekşi çorba içilerek amelini kesmesi gerekir. Bundan sonra nice faydaları görülür (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:76).

İstanbul’da Göksu toprağının yararları: Göksu adlı mesire yerinden kızıl renkli bir tür toprak çıkar. Ondan da çeşit çeşit bardaklar, çanaklar ve kaplar yaparlar, ama hekimler sözüncü bu toprağın testisinden su içen basur sıkıntısından kurtulur ki, defalarca denenmiştir (Hz.Kahraman-Dağlı,2011:38).

Usta Cerrahlar ve Ünlü Hekimler:

Edirneli cerrahların övülmesi: Bayezid Han Dârüşşifasında maaşlı uzman hekimleri ve nabız ilminde tecrübeli cerrahları vardır, ama daha meşhur olan Ulucami yakınında Hızır Çelebi, sanki Hazret-i Hızır, ikinci hızıdır. İsmail Çelebi sünnetçilikte benzersizdir ki sünnet üzre masumları sünnet eder (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:604-605).

İstanbul'da Süleyman Han oğlu II.Selim Han'ın saltanat yıllarındaki hekimler: Mevlânâ Hekim Sinan, Hekim Osman Efendi, Mevlânâ Hekim İsa, hekim İshak, Hekim Berderddin Mehmed oğlu Mehmed (Kaysûnî diye bilinir) ve tabib Ahmed Çelebi'dir (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:165).

Türbeler:

Bursa'daki şifa için gidilen türbe: Şeyh Şemseddin Mehmed yani Hazret-i Seyyid Emir Sultan, Bursa'da vefa ve şifa yurdu olarak bilinir (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:60).

Bîmârhaneler ve Buralardaki Tedavi Yöntemleri:

Edirne Bîmârhanesi: Meram Bağı'nın ta ortasında göklere baş çekmiş bir kârgir yüksek kubbelidir ki sanki aydınlık hamam camekranı gibi en tepesi açıktır. Bu açık olan yerde altı adet ince mermer sütunlar üzerinde keyâniyan (İran hükümdarları) tacı gibi bir kubbecik vardır, ama gayet ölçülüdür. Becerekli yapı ustası bu menfez olan küçük kubbenin en tepesine saf altın ile yaldızlanmış bir çeşit demir mil üzerine bir bayrak dikmiş. Ne taraftan rüzgar eserse o bayrak alem o tarafa döner, seyirliktir.

Ama aşağı büyük kubbesi sekiz köşedir. Bu dokuz gök kubbenin içerisinde de sekiz kemer vardır. Her kemer altında birer kış odaları vardır. Bu odaların her birinde ikişer pencereleri vardır. Bir penceresi odanın dışında olan ağaçlıklı, gülistan ve sünbülîstanlı olan baharistan bağına bakmaktadır. Bir penceresi büyük kubbenin ortasındaki ona on büyük havuzun fiskiye ve şadırvana bakmaktadır.

Bu sekiz adet kış odalarının önünde yine büyük kubbe içinde sekiz adet yazlık odalar vardır. Üç tarafları kafesli ham mermerle ile çevrilmiştir. Bu büyük kubbenin altında olan büyük havuzun dört tarafı beyaz cilalı ham mermerle ile döşenmiştir ki sanki bukalemun nakışı gibidir. Büyük havuzuna dört tarafındaki çeşme musluklarından berrak su çağlayıp sel gibi havuza girince fiskiyelerden tatlı gökkubbenin kemerlerinde son bulur.

Bu şekilde güzel yapılarla yapılmış olan dârüşşifânın zikri geçen odalarında türlü türlü hastalıklara yakalanmış olan zengin ve yoksul, yaşlı ve genç bütün odalarda dopdoludur. Bazı odalarda hastaların tabiatlerine uygun kış günlerinde ateşler yakıp kuştüyü döşekler, serâser yorganlar ve ipekli yastıklara hastalar dayanıp inleyip sızlarlar.

Bazı odalarda ilkbaharda cinnet mevsiminde Edirne'nin aşk denizi çukuruna düşmüş sevdâzede aşıkları çoğalıp hâkim emri ile bu timarhaneye getirirler, altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile boyunlarına zincir gerdanlıkları bağlayıp her arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havuz ve şadırvanlara bakıp saçma sapan sözler ederler. Nicesi kubbenin etrafında olan gül ü gülistan, bağ ve bostan ve reyhanistan içinde bülbüllerin yanık sesli nağmelerini deli biraderler dinleyip onlar da perdesiz, ölçüsüz ve endazesiz yüksek sesle bağırıp çağırşırlar.

Bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ü zerrin, nebati, deveboynu, müşk-i rûmî, yasemen, gül-i nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale, menekşe, erguvan, şakâyık, nergis, sümbül, buhur-ı Meryem ve zaafran gibi çiçekleri hastalara verip güzel kokularından şifa bulurlar.

Deli biraderlere bu çiçekleri verince kimini yerler kimini yerlere atarlar. Biraz akıllıları ise koklarlar. Ve bazı deli biraderler pencerelerden dışarıda olan meyveli ağaçlara ve çeşit çeşit sulu meyvelere bakıp” Ah ha ha hil hop pih poha pih poh” deyip cemenzâr seyrini ederler.

Özellikle bahar mevsiminde divane biraderlerimizin zincir kırdıkları sırada Edirne şehrinin bütün dilberleri cavk cavk ve bölük bölük timarhaneye gelerek divanelerini seyrana gelirler ki o mahal şifa yurdu olur.

Ama bu hakir Evliyâ o dilberleri gördükçe şifadan ümidi kesip deli gibi olup gözünün akı karasına, yaşı sümügüne, tükrüğü balgamı salyanısa karışıp timarhaneye faslı edeceği geldi. Tâ bu derece kalplerin sevgilisi güzel dilberleri vardır. Gerçekten de bazı deliler güler güzel yüzlere baktıkça akıllı olur. Zira eski hekimlerin görüşlerine göre güzel yüz, akarsu, güzel ses, saz ve söz insanın içini açıp gam pasından arındırarak parlatır.

Hatta merhûm u mağfûrun leh hayrat sahibi Bayezid Han, hastalara şifa, dertlilere deva, divanelerin ruhuna gıda olması ve sevdâyı def etmesi için on adet hanende (okuyucu) ve sazandelerden (çalıcı) Gulâm Şâdî gibi üç hanende, bir neyzen, bir kemanî, bir mûsikârî, bir santurî, bir çengî ve santurî ve bir udî tayin etmişti ki, haftada üç kere gelip bu on adet hanende ve sazende üsadları hastalara ve deli biraderlere fasıl çalarlar. Hâlâ bu çalıcılar devam etmektedir.

Bu fasıllardan fayda bulmayan divanelere timarhaneci babalar o kadar kızılılık hoşafı kütüğü çalarlar ki her biri deynek darbesinden Ahfeş keçisi yahut Ahmed maymunları gibi perende atarlar. Hayy ve Kadîr olan Allah'ın emriyle nicesi sazlar sesinden hoş hâl olurlar.

Gerçekten de musikî ilminde rast, nevâ, dügâh, segâh, çârgâh ve süznâk makamlardır ama zengüle makamı ile bûselik makamında rast karar olursa insana hayat verir. Bütün makamlarda ve sazlarda ruha gıda vardır. Kös-i hakanî, tablbaz ve davul sesi ise de heybetli sesi olup divaneler bile dinleyip rahatlarlar.

Bunu derece anlatıp yazmaktan maksat odur ki bu Bayezid Han timarhanesi gibi Edirne'de bir darüşşifa yoktur. Başkasının evkafları harap olmuştur. Hâlâ bu devam etmektedir. Her gece ve gündüz üçer kere hem divanelere ve hem hastalara Keykavus mutfağından her hastasının derdine göre nefis yemeklerden keklik, turaç, süglün, güvercin, uğeyik, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütün kuşları avcılar mütevellfiye getirip hekimler istekleri ve arzuları üzere pişirip hastalara verirler.

Ve haftada iki gün macun işliğı açık olur. Edirne şehrinde ne kadar hastalık sahibi kimse var ise darüşşifaya gelip nice bin çeşit derman macunları dağıtılır. Diğer tohumlu ilaçlar hesap dışıdır. Besbase, kebabe, kakule, zencefil, emlec ve kebbat perverdelerinin dağıtıldığı aslâ hesaba gelmez, ama şifâhanenin kapısının üst eşiğı üzerine vakfedici şartı öyle yazmış ki; "Sağlıklı olan adam bu anılan ilaçlardan bir kırat şey alırsa hasta olup Firavn ve Kârûn laneti üzerine ola" diye lanetname yazılmıştır (Hz.Kahraman-Doğru,2006:608-610).

Sonuç:

Evliya Çelebi gezdiği memleketlerin insanlarını fiziksel olarak incelerken, fiziksel özelliklerdeki olumlu yanları hava ve suyun iyi olmasına bağlamıştır. Eğer o memleketin örneğin, Bursa, Bayburt, Konya, İznik gibi havası ve suyu tatlı ve güzelse, insanları da kırmızı yanaklı ve güzeldir. Fiziksel güzellik kadar huy güzelliğini de Çelebi, hava ve suyun tatlılığına bağlamıştır. Bursa, Bayburt, Konya gibi yerlerin havası ve suyu o kadar yararlıdır ki insan ömrü yüz yaşını aşar ama buna rağmen diri kalır ve özellikle erkekler bedensel muhabbeti olmasa da sohbet muhabbeti yerinde olur. Bugün çevre biliminin ortaya koyduğu gerçeği bundan 400 yıl önce Evliya Çelebi dile getirmiştir. Hava ve su temiz olursa insan da uzun ve sağlıklı bir yaşam sürer diye.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde en çok tedavi yeri olarak ılıçalardan bahsetmiştir. Bursa, Bolu, Niksar, Erzurum, Ladik, Eskişehir, Iğın, Çiftehân adı geçen ılıçalardandır. Ilıcalar genel olarak uyuz, cüzzam, görünen yerlerdeki hastalıklar ki buna zaman zaman leke hastalığı demektir, kalp çarpıntısı, zatüre, saç dökülmesi, felç gibi hastalıklara iyi geldiği yazılmıştır. Ilıcaların anlatımında tedavi için gidilen hastalıklar sıralandığında uyuz ve cüzzam hastalığının isminin sıkça geçtiği görülmektedir. Buradan yola çıkarak da Evliya Çelebi'nin yaşadığı yüz yılda uyuz ve cüzzamın temel cilt hastalıklarından olduğunu söylemek mümkündür. Ilıcalar için en uygun mevsim olarak kiraz zamanı denmiştir ki bu da Anadolu için bölgelere göre haziran, temmuz ayına denk gelmektedir. Her bir ılıca tesisleri ve bulunduğu yer bakımından detaylı olarak anlatılırken, hangi rahatsızlığa iyi geldiği de kimi zaman örnek olaylarla yazılmıştır. Ilıcaların tam olarak tedavi edebilmesi için de, ılıca suyuyla nasıl yıkanılması ve yıkandıktan sonra da neler yapılması gerektiğini kimi ılıca anlatımlarında detaylı olarak vermiştir. Bedenin birden sıcak suya sokulmaması, çok sıcak suya girmeyip, soğuk su ile ıltılmış suya girilmesi gerektiğini ve yıkandıktan sonra mutlak sıkı giyinip üşütülmemesi gerektiği ve yıkanma sonrası ter atılırken mutlak dinlenilmesi gerektiği de

eserde belirtilmiştir. 400 yıl önce söylenmiş bu sözler üzerine bugün bile eklenecek bir şey yoktur. Kaplıcalar yine kişilerin tecrübeleri ile, doktorların tavsiyesi ile gidilen ve gidildikten sonra da girme sayısı ve şekli, girildikten sonra kişinin kendini nasıl koruması gerektiği yönlerinden bakıldığında aynıdır. İnsan bedeni 400 yılda değişmediğinden, kaplıcaların içerisinde barındırdıkları içerikleri ile tedavi edici olma özelliğinin değişmeyeceğinden bu konuların değişmemesi de normaldir. Değişmeyen bir şey de bahsi geçen kaplıcalar bugün halen halkın en çok talep ettiği bütün Anadolu’da bilinip gidilen kaplıcalardır. Kaplıcalara gidiş mevsimi Seyahatname’de de belirtildiği gibi genel olarak yaz mevsimidir. Güney yöresi için bir farklılık sıcak mevsimde kişinin kendini korumasının zorluğu nedeni ile daha çok sonbahardır.

İyileştirme özelliği olan hayvanlardan ise sözü edilenler içinde en ilginç olanı ab-1 zülâl kurdudur. Soğuk, sülük benzeri olan, kar altında yaşayan ağzı olup dudakları olmayan bu hayvan nadir bulunsa da bulunup yendiğinde pek çok derde derman olmaktadır diye yazılmıştır. Özellikle de çocuğu olmayan erkekler için önerilmiştir. Erkekler için önerilen bir başka hayvan da balıktır. Özellikle Trabzon’da hamsi, İznik’te ise başında kemik olan balıktır. Bu balıklar yendiğinde erkeklerin yedikleri gün çocuk yapma gücüne erişecekleri belirtilmiştir. Bugün de balığın yararları konusunda o kadar çok şey bilimsel olarak söylenmektedir ki muhtemelen erkeklere iyi gelmesi konusu da bu yararları içinde yer almaktadır. Yine İstanbul Kağıthane’deki mesire yerinde yetişen ot ve bu otu yiyen kaplumbağa da her derde deva olarak anlatılmıştır. Gebze’de bulunan müşil yapma özelliğine sahip içme de suyun nasıl içilmesi, sonrasında yaşanan olaylar konusunda detaylı olarak anlatılmıştır. Her yöre günümüzde yakınında bulunan, ismi ve özelliği bilinen içme sularına itibar etmekte, içme sularının bağırsak temizleyici özelliğinden yararlanılmaktadır. Modern çağın vücudu zararlı atıklardan kurtarma şekline geleneksel bir yöntem oluşturmaktadır. Evliya Çelebi eserinde inanılması güç bir şey söylediğinde örneğin ab-1 zülâl kurdunun köpek kadar olanının da olduğunu söyledikten sonra “Sorumluluk anlatana aittir” de olduğu gibi, Göksu mesire yerinin toprağından yapılmış su kaplarından içilen suyun da basur hastalığına iyi geldiğini söyledikten sonra da “Defalarca denenmiştir” gibi ibareler kullanarak bazen abartının fazla kaçtığı yerde inandırmayı pekiştirmeye çalışmıştır. Belki burada okuyucu kadar yazdığına kendini de inandırmaya çalışmış olabilir. Bahsi geçen bu iki konu için günümüzde kullanımına ve yararına dair hiçbir bilgi yoktur. Yani varsa ya da adı bir başka şekilde geçmiyorsa ab-1 zülâl kurdunun ve Göksu toprağından yapılmış su kabının yararının tespiti için bugün araştırma yapmak gerekmektedir.

Usta cerrahlar ve hekimler hakkında verdiği bilgiler de kendi çağının İstanbul ve Edirne’de yaşayan cerrah ve hekimleri ile kendi çağından önce ismi tıp tarihine geçmiş, duyarak ve okuyarak isimlerine ulaştığı hekimlerdir. Bugün Anadolu’da iyileşmek için en sık gidilen yerlerin başında türbe ve ziyaretler gelmektedir. Anadolu inancı içinde türbeler duaların kabul edildiği yerler olarak değer görür. Doktora gitme imkânı olmayan ya da gittiği doktorlardan kendince bir fayda görmeyen kişi en yakınındakinden başlayarak yörede ismi bilinen ziyaret ve türbelere çeşitli ritüeller ile

gider. Kalp hastalığından, çocuğu olmayan kişilerin çocuğunun olmasına kadar çözüm bulamadığını düşünen kişiler türbe ve ziyaretlerden medet umarlar. Seyahatname incelendiğinde görülmüştür ki Evliya Çelebi gittiği yerlerdeki evliya türbelerini öğrenebildiği hayat hikâyeleri ve halk arasından derleyebildiği dini inancının kuvvetini gösteren kerametleri ile anlatmıştır. Bir tek Bursa'daki Şeyh Şemseddin Mehmed yani Hazret-i Seyyid Emir Sultan türbesi için “vefa ve şifa yurdu olarak bilinir” demıştır. Yalnızca bu türbe için şifa özelliğinden bahsedildiği tespit edilmiştir.

Evliya Çelebi'nin akıl hastalığının tedavi edildiği yerlerden Edirne Bimarhanesi'ni ele almıştır. Burada akıl hastanesinin binasını odaları, bahçeleri, şadırvanları ile ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Bu anlatışta ilkbaharın cinnet mevsimi olduğunu söylemesi, akıl hastalıklarının tedavisinde çiçek kokularının ve güzel kadınların görülmesinin iyi edici olduğunu söylemesi ilginçtir. Akıl hastalarının tedavisinde güzel kadınlar işe yarayabilir ama benim gibi akıllılar içinse o güzel kadınlar delirmek için nedendir diye de esprili bir yaklaşımda bulunmuştur. Tıbbi olarak ilaç drajeleri, kuvvet macunu niteliğindeki ilaç niyetine yenilen yiyecekler yanında, çiçek kokuları, şadırvandan akan su sesi, güzel ve güler yüzlü insanların ziyareti ve en önemlisi müzik akıl hastanesinde uygulanan yöntem olarak anlatılmıştır. Akıl hastaları için iyi gelecek makamları da belirtmiştir. İyi bir müzik eğitimi almış olan Evliya Çelebi makamların icrâ şekli ile ilgili bilgiler vermiştir. Müzikle tedavi çok eski yıllardan bu yana üzerinde konuşulan ve kimi zaman da uygulanan yöntemdir. Müziğin insan sağlığı özellikle de ruh sağlığı açısından önemi Evliya Çelebi tarafından da kullanılacak makamlarla birlikte dile getirilmiştir.

Görüldüğü gibi klasik söylemle “Tıp her gün hızlı bir şekilde ilerliyor” denir. Bu doğrudur. Her gün hastalık tedavilerinde ya da hastalıkları önlemede kullanılacak yeni yol ve yöntemler teknolojinin yardımı ile ortaya çıkmaktadır. Fakat zaman değişse de insanın değişmeyen niteliklerinden ve doğanın değişmeyen iyileştirici gücünden dolayı pek çok tedavi yöntemi aynı kalmaktadır. Anadolu'nun halen doğanın içinde yaşayan insanı “Atalardan beri böyle gördük ılıcalar sızıya iyi gelir, ... otu, ... hastalığına iyi gelir” diyerek doğanın tecrübe ile bildiği iyileştirme özelliğini geleneksel yöntemler ile devam ettirmekte, modern çağın herbalistleri geleneksel yöntemleri modern üslûpla, genellikle şehirli insanlara anlatıp geleneği, modernlik olarak sunmaktadır. Kısaca doğa ve doğanın gücü 400 yıl önceki gibi bugün de önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

İslam Ansiklopedisi, C.11, 1995, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul

İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih , Coğrafya, Etnoğrafya, ve Biyografya Lugati, C. 4, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1988

- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A; DAĞLI,Y., 2011, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.1, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI Y., 2011, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.1, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2008, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon- Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, C.2, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2008, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon- Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, C.2, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2006, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Soyfa-Edirne, C.3, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2006, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Soyfa-Edirne, C.3, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- DANKOFF,Robert,(Katkılarla İngilizceden Çeviren: Semih TEZCAN),2008, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul